

Pomoc českých odborníků při záchraně kulturního dědictví Iráku: Kulturní dědictví v době válečných krizí

Miroslav Houska (GEMA ART International, s. r. o.)

Průběh kurzu pořádaného ve spolupráci GEMA ART International, NPÚ a Iráckého institutu konzervování starožitností a památek v Erbilu.
Foto © Miroslav Houska, 2021

GEMA ART působí v Iráku od roku 2004, kdy se stala realizátorem projektů programu *Pomoc obnově dědictví Irácké republiky* v rámci vládní pomoci České republiky poválečné rekonstrukci Iráku (2004–2006), a za těchto osmnáct let zde úspěšně realizovala dlouhou řadu projektů.¹ Pro UNESCO jsme v Iráku realizovali celkem šest projektů. Prvním byl kurz pro pracovníky Komise pro revitalizaci citadely v Erbilu (též Irbíl) (High Commission for Erbil Citadel Revitalization – HCECR), dále průzkum minaretu al-Hadba v Mosulu, který byl v roce 2017 islamisty zničen, a celkem čtyři velké projekty na erbilské citadele, zapsané v roce 2016 na Seznam světového dědictví UNESCO. V Iráku jsme rovněž realizovali tři restaurátorské projekty v Erbilu a jeden v Alqoši, dále šest průzkumů spojených s vypracováním projektů a deset kurzů pro irácké specialisty. Čtyři z uvedených kurzů se konaly v Iráku a šest v České republice. Výčet našich realizací pak doplňují i čtyři dodávky zařízení a materiálu pro konzervátorská pracoviště iráckých knihoven, ve kterých absolventi našich kurzů pracují.

Naše zkušenosti z Iráku potvrzují, že otázka kulturního dědictví v oblastech válečných konfliktů a péče o něj,

je obtížným a trvale aktuálním úkolem světového společenství. Kulturní dědictví obecně vnímáme jako univerzální vlastnictví předávané následujícím pokolením. Jako vše, co člověk ve své historii vytvořil, co mělo vliv na rozvoj kultury a co má dnes, díky časovému odstupu od naší současnosti, kulturní a památkovou hodnotu. Proto je péče o zachování kulturní paměti a kulturní rozmanitosti jedním ze základních lidských práv, za jehož ochranu nesou právní odpovědnost státy, za podpory mezinárodních institucí a organizací, s aktivním přispěním historiků, restaurátorů či archeologů.

Vedle takto definovaného kulturního dědictví však člověk „vytvořil“ i formy organizovaného násilí, ať už je nazýváme válkou, speciální operací, zajištěním bezpečnosti nebo udržováním míru. V průběhu těchto konfliktů pak dochází k rozsáhlému ničení hmotného i nehmotného kulturního dědictví, a proto je ochrana památek předmětem letitých diskusí a právních kodifikací. Zkušenosti z druhé světové války sice vedly v roce 1954 světové společenství k vypracování základního mezinárodního právního dokumentu: *Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků*

Svatyně s hrobem starozákonního proroka Nahuma v Alqoši, stav před restaurováním. Foto © Miroslav Houska, 2018

v případě ozbrojeného konfliktu, avšak účinný způsob ochrany památek v době konfliktů neexistuje dosud.

Ale zpět do Iráku. V roce 2004 tehdejší ministři kultury obou zemí, Pavel Dostál a Mufíd Džazáírí, který vystudoval a žil léta v Česku, iniciovali program *Pomoc obnově dědictví Irácké republiky*. Zaměřen byl na pět základních oblastí, ve kterých chtěly obě strany spolupracovat:

1. obnova architektonických a uměleckých památek
2. obnova a rozvoj veřejných knihoven
3. výměna odborníků a studentů v uměleckých oborech
4. předávání zkušeností v oblasti kulturního managementu
5. pořádání seminářů a stáží v oboru kinematografie a fotografie

Na tehdy vypsané výběrové řízení se nikdo nepřihlásil, nikomu se do Iráku nechtělo. Když se pak pan ministr Džazáírí obrátil přímo na GEMA ART, po čase váhání jsme s působením v Iráku začali. V prvních dvou letech jsme se podíleli na především projekčních a přípravných pracích. Provedli jsme archivní průzkum pro zamýšlené restaurování minaretu al-Hadba v Mosulu a ve spolupráci s iráckým ministerstvem kultury a jordánskou Královskou vědeckou společností jsme udělali analýzu stavebních materiálů paláce Ktésiphon (Ctesiphon). Další oblastí byla pomoc Irácké národní knihovně a archivu (Iraqi National Library and Archive/INLA), při které jsme mohli uplatnit české zkušenosti z povodní v roce 2002, protože během

invaze vedle poškození objektů INLA, došlo i k vyplavení podzemních prostor archivu.

Invaze do Iráku v roce 2003 měla za následek nesmírné škody na kulturním dědictví této země. V jejím důsledku vedle ničení památek došlo k rabování muzeí, vykrádání archeologických lokalit a černému obchodu s památkami. Tragické následky pro památky mají všechny válečné konflikty, ať jsou kdekoliv, v Iráku, Sýrii, Jemenu, Libyi nebo i nyní na Ukrajině. Opět jsme svědky nových škod, které budou muset budoucí generace napravovat. Právní ochrana kulturního dědictví, stanovená Haagskou úmluvou, není bohužel dostatečná a její dodržování jednotlivými státy je těžko vymahatelné či postihnutečné. Senát Spojených států amerických například pro ratifikaci Haagské úmluvy z roku 1954 hlasoval až v roce 2008, tedy pět let po invazi, která vedla k nevratným škodám na kulturním dědictví Iráku.

Území dnešního Iráku, Mezopotámie – „kolébka civilizací“, bylo v minulosti centrem kulturního světa a jeho hlavní město Bagdád bylo v době zlatého věku islámu střediskem vědění světa. Na území dnešního Iráku se nachází více než deset tisíc registrovaných historických a archeologických lokalit, ale jejich skutečný počet je mnohonásobně vyšší. V Iráku je aktuálně pět kulturních lokalit zapsáno na Seznam světového dědictví UNESCO. Jsou to Hatra (1985), Aššur (Qal'at Šerqat, 2003), archeologické město Samarra/Sāmarrā (2007), citadela v Erbilu (2014, na území Iráckého Kurdistanu/Kurdistan Regional Government/KRG), Babylon

(2019) a jedna smíšená lokalita: jihoirácká oblast Aḥwār (2016), která zahrnuje archeologické lokality Ur, Uruk a Eridu, a mokřiny al-Ḥawīza, al-Qurna. Zároveň tři lokality figurují na Seznamu ohroženého světového dědictví: Aššur (2003), Hatra/al-Ḥaḍar (2015) a Samarra (2007).

Součástí programu *Pomoc obnově dědictví Irácké republiky* pro léta 2004–2006 byly i dva konkrétní projekty schválené přímo vládou ČR. Reagovaly především na naléhavé potřeby Ministerstva kultury Irácké republiky v oblasti zachování neohroženějších kulturních památek. Jednalo se o vzdělávací cyklus pro specialisty v oblasti památkové péče z Irácké republiky a materiální pomoc při záchraně rukopisných památek Národní knihovny v Bagdádu. GEMA ART v letech 2004–2006, ve spolupráci s českými univerzitami, Národní knihovnou ČR a Institutem restaurátorských a konzervátorských technik v Litomyšli (dnes Fakulta restaurování Univerzity Pardubice v Litomyšli), zajistila sérii kurzů v České republice. Současně připravila a vypravila do Iráku rozsáhlou dodávku zařízení a materiálů pro restaurátorské a konzervátorské pracoviště INLA. S ohledem na zhoršenou bezpečnostní situaci v Bagdádu, však byla další činnost GEMA ART, na doporučení iráckého ministra kultury, přesunuta do Erbilu, hlavního města iráckého regionu Kurdistan.

V Erbilu pak GEMA ART v roce 2006 zorganizovala – v rámci vládního programu financovaného českou vládou – další dva vzdělávací projekty a rozsáhlý průzkum erbilské citadely. Praktický kurz obsluhy přístrojů pro konzervátorské pracoviště bagdádské knihovny byl připraven v centrální knihovně erbilské Salahaddin University, kde se jej zúčastnili jak specialisté z INLA, tak experti z kurdských knihoven. Druhým vzdělávacím projektem byl praktický

kurz pro studenty archeologie Salahaddin University, který proběhl na citadele v Erbilu. Třetím projektem byl průzkum erbilské citadely, pro který GEMA ART vytvořila široký multioborový tým českých specialistů. Závěrečná zpráva o provedeném průzkumu *Study of options for preservation and rehabilitation of Citadel in Erbil*, předaná kurdské regionální vládě (Kurdistan Regional Government – KRG) v lednu 2007, se stala pevným základem pro postupnou záchranu této významné kulturní lokality.

Záměry stanovené vládním programem *Pomoc obnově dědictví Irácké republiky* mohla GEMA ART realizovat díky dlouholetým zkušenostem v oboru a trvalé spolupráci s vynikajícími restaurátory, držiteli licence Ministerstva kultury České republiky, s odborníky z českých univerzit, ústavů a příbuzných oborů. Pro působení v oblastech válečných konfliktů je důležitá schopnost dynamicky reagovat na problémy a změny, které vyvstanou až v průběhu realizace. Základní podmínkou úspěchu, a to nejen v zemích probíhajícího válečného konfliktu, je vytváření širokých mezioborových týmů a využívání maximálně efektivního způsobu organizace projektů.

Zahraniční pomoc při ochraně kulturního dědictví v krizových oblastech, kde se hroubí státní struktury nebo se nové teprve formují, je závislá nejen na místních vládách, ale v počátcích hlavně na finančních zdrojích ze zahraničí, na pomoci států, státních institucí, mezinárodních organizací nebo různých fondů. Poté, co v roce 2006 skončil program české vládní pomoci zaměřený i na oblast kultury, musela GEMA ART začít spolupracovat s iráckými institucemi a působit v Iráku samostatně. Po realizaci projektů v předchozích dvou letech se mohla opřít o reference úspěšně realizovaných projektů, navázané kontakty

Svatyně s hrobem starozákonního proroka Nahuma v Alqoši, stav po restaurování. Foto © Miroslav Houska, 2021

na místní památkové orgány, univerzity a mezinárodní organizace. Aby mohla realizovat další projekt, o který měla irácká strana zájem, musela GEMA ART riskovat a v roce 2007 otevřít v Iráku svoji pobočku. Obchodní adresou se nám tak na jedenáct let stal palác Fatah Čalabí (Fatah Chalabi) na citadele v Erbilu, objekt který jsme v letech 2006–2007 revitalizovali ve společně financovaném projektu spolu s ministerstvem zahraničí ČR. Původní záměr projektu na využití tohoto objektu, zřídit zde „Archeologické centrum a archiv citadely“, se sice v důsledku řady politických změn v Iráku nepodařilo realizovat, ale po dobu, co jsme jej užívali, se stal „českým domem“, jak mu místní začali říkat, tedy místem kde mohli být prezentovány úspěchy české pomoci a organizovány kulturní akce ve spolupráci s českým velvyslanectvím v Iráku.

Na základě dobré spolupráce s ministerstvem kultury KRG mohly být, po registraci pobočky GEMA ART v Iráku, uzavřeny první dvě smlouvy financované z iráckých státních zdrojů. Pro ministerstvo kultury KRG byl smluvně proveden rozsáhlý průzkum minaretu Choli (Čoli), zvaného též minaret Muzaffaríja, a vypracován projekt. Pro nově zřízené ministerstvo turistiky a památek KRG, pak byl smluvně realizován projekt *Stabilizace a konzervace minaretu Choli*, v letech 2008–2009.

Významnou součástí projektů pomoci s ochranou kulturního dědictví v krizových oblastech je vzdělávání a nejinak tomu bylo u projektů GEMA ART realizovaných pro irácké partnery. Do realizace našich restaurátorských, stavebních a konzervátorských projektů jsme vždy zapojovali místní pracovní síly. Výchova k citlivému přístupu k práci na památkách byla i nedílnou součástí všech projektů UNESCO. V krizových oblastech však otázka výchovy pracovníků pro oblast péče o kulturní dědictví naráží na politickou, sociální a ekonomickou situaci v zemi. Další využití získaných dovedností pro „zacvičené“ pracovníky obvykle skončí dokončením prací. Nedostatek projektů a zmíněné podmínky v zemi vedou k tomu, že mnoho pracovníků, kteří se úspěšně podíleli na realizaci našich projektů, odchází po jejich skončení pracovat do jiné sféry. S podobnými problémy s pracovní silou na památkových projektech se ale můžeme setkat i v Česku. Proto pro ochranu kulturního dědictví je důležité vzdělávání techniků a odborných pracovníků památkové správy.

Od počátku působení v Iráku GEMA ART široce spolupracovala s mezinárodními organizacemi a účastnila se mezinárodních výběrových řízení. V roce 2010 vyhrála tendr UNESCO na Study Tour pro pracovníky HCECR, zaměřený na management památek Seznamu světového dědictví – uskutečnil se v Sýrii, v úzké spolupráci se syrským Generálním ředitelstvím památek a muzeí (Directorate General of Antiquities and Museums – DGAM). První výukový program, zahrnující přednášky na lokalitách zapsaných na Seznam světového dědictví, se uskutečnil v listopadu 2010. Druhou část projektu, plánovanou na rok 2011, UNESCO v důsledku vyostření situace v Sýrii zrušilo.

K vytvoření komise HCECR kurdskou vládou v roce 2007, pro kterou byla Study Tour připraven, nemalou měrou přispěla i česká strana. Komise, podřízená přímo předsednictvu KRG, byla ustavena jako orgán zodpovědný

za revitalizaci citadely, jehož vytvoření bylo jedním z bodů doporučení závěrečné zprávy *Study of options for preservation and rehabilitation of Citadel in Erbil*. HCECR od svého založení začala intenzivně pracovat na naplnění podmínek nezbytných pro zapsání citadely v Erbilu na Seznam světového dědictví UNESCO, ke kterému pak v roce 2014 došlo.

GEMA ART následně zvítězila v řadě mezinárodních tendrů UNESCO vypsanych na záchranné a restaurátorské práce na citadele v Erbilu. V letech 2011–2013 jsme restaurovali soubor čtyř hradebních domů, a v letech 2013–2014 jsme zde restaurovali dva historické objekty. Významným projektem, realizovaným v letech 2016–2017, bylo zřízení interaktivní muzejní expozice v historickém domě Ja'qúb Ágha (Yaqub Agha House), v samém centru citadely. Zřízení tohoto mnohoúčelového střediska, zvaného „Erbil Citadel Interpretation Centre“, je možné považovat za naplnění dalšího bodu z našich doporučení již citované závěrečné zprávy, které kladlo důraz na realizaci projektů zaměřených na výchovu vztahu veřejnosti k historickému a kulturnímu dědictví země.

Výchova veřejnosti, ale i státních orgánů, ke vztahu ke kulturnímu dědictví země je práce na generace, jako příklad může posloužit i Interpretation Centre. Tato mimořádná interaktivní expozice zůstala, bohužel, po dokončení prací, v květnu 2017, uzavřena pro nedostatek peněz na provoz. I přes naše intervence, a následně i údržbu, provedenou v roce 2018 za prostředky americké neziskové charitativní organizace Alliance for Restoration of Cultural Heritage (ARCH), zůstala expozice uzavřena až do března 2022. K tomu, aby mohlo být centrum otevřeno, uzavřelo UNESCO v srpnu 2021 s GEMA ART smlouvu na aktualizaci interaktivních systémů a na provedení údržby expozic i zanedbaného objektu. V důsledku politických změn, neklidu, sociální a ekonomické nejistotě zůstává tato oblast dosud mimo zájem irácké veřejnosti, ale s pomalým rozvojem turistiky se situace postupně zlepšuje.

Na úspěch výukových projektů realizovaných v rámci vládního programu jsme navázali v letech 2011–2013 ve spolupráci s Fakultou restaurování Univerzity Pardubice v Litomyšli. Proběhly zde postupně tři kurzy restaurování papíru a rukopisů, dva kurzy pro restaurátory z šíitských svatyní z města Karbalá a kurz pro konzervátory knihovny institutu Žejn (Zheyen; kurdsky život) ze Sulajmáníje. Všechny kurzy byly na základě uzavřených smluv financovány klienty přímo, tj. svatyní al-Ataba al-Hussajníja (Al Ataba Al Hussainiya), svatyní al-Araba al-Abbásíja (Al Ataba Al Abbasiya) a provincií Sulajmáníja. Součástí úspěšných kurzů byly následně i dodávky zařízení a materiálu pro konzervátorská pracoviště těchto knihoven.

V rámci vládního programu rozvojové pomoci ČR na obnovu Mosulu jsme v letech 2019 a 2021 zorganizovali dva úspěšné kurzy v Iráckém institutu konzervování starožitností a památek (Iraqi Institute for the Conservation of Antiquities and Heritage – IICAH) v Erbilu.² Projekt, financovaný Ministerstvem zahraničí České republiky, jsme realizovali ve smluvním vztahu s Národním památkovým ústavem ČR. Do kurzu na pomoc obnovení památek Mosulu, rozsáhle poškozených jak po obsazení města

Islámským státem v roce 2014, tak i během následného osvobození v roce 2017, byli IICAH vybráni pracovníci památkové správy Mosulu a učitelé Mosul University. Protože se kurz konal v Erbilu, byl tým posluchačů doplněn i o vedoucí odborů památkové péče několika měst Kurdistánu a o učitele z Koya Univerzity (Kója). Výuku vedli odborníci z GEMA ART, NPÚ, Západočeské univerzity v Plzni, Univerzity Ústí nad Labem, Cyrilometodějské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Fakulty restaurování Univerzity Pardubice v Litomyšli a Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i. Tyto kurzy, podobně jako programy pro pracovníky knihoven, byly vysoce hodnoceny pro jejich přínos k dalšímu profesnímu růstu zúčastněných expertů a skončením kurzů spolupráce lektorů s posluchači z Mosulu a Kurdistánu neskončila, díky navázaným kontaktům pokračuje dál.

Významným projektem posledních let byla záchrana a restaurování svatyně s hrobem starozákonního proroka Nahuma v Alqoši (Alqosh). V roce 2017, po skončení prací na Interpretation Center, se na nás obrátila již zmiňovaná americká nezisková organizace ARCH, zda bychom, díky zkušenostem s realizací projektů ve složitých podmínkách Iráku, neměli zájem o projekt v Alqoši. A tak jsme se v roce 2018 na několik let přesunuli do malého křesťanského města, vzdáleného 45 km na sever od Mosulu, ke kterému se boje s Islámským státem přiblížily až na 14 km. Projekt záchrany synagogy a přilehlého areálu byl rozdělen do tří etap. První (2018) zahrnovala provedení základního stavebně-historického průzkumu, dokumentace, včetně 3D modelace, a vypracování projektu záchrany. Ve druhé etapě (2019–2021) probíhalo restaurování svatyně a v souběžně prováděné třetí etapě (2019–2021) byl restaurován celý areál. Díky dobré spolupráci s iráckým institutem IICAH a generálním konzulátem ČR v Erbilu se na financování třetí etapy, vedle soukromých dárců a vlády Spojených států amerických, podílelo i české Ministerstvo zahraničí.

Realizace projektu v Alqoši byla pozitivním impulzem nejen pro samotné město. Postup prací byl po celou dobu pozorně sledován veřejností a práce na něm představovala výjimečnou praxi pro desítky iráckých dělníků a řemeslníků různých národností a vyznání. Vedle českých odborníků pracovali v Alqoši „naši“ zkušení kurdští štukatéři z Erbilu (muslimové), dále pak místní kameníci a zedníci z Alqoše (chaldejské křesťané) a kameníci z blízkého okolí (jezídi). Na stavbě se tak mluvilo česky, anglicky, arabsky, kurdsky, chaldejsky, případně i turecky. Projekt svatyně proroka Nahuma přispěl rovněž k obohacení expozice Historického muzea Alqoš a v několika prostorách přilehlého areálu svatyně připravuje ARCH malou edukativní expozici. Díky tomuto projektu je dnes Alqosh předmětem rostoucího zájmu turistů.

Ochrana kulturního dědictví v zemích vystavených válečným krizím je sice v odpovědnosti států, ale bez aktivní podpory ze strany mezinárodních organizací, kulturních institucí a bez iniciativy akademické obce,

restaurátorů, konzervátorů a archeologů je těžko realizovatelná. Praktickým dokladem je naše dlouholetá činnost v Iráku, spolu s činností českých archeologů, s nimiž spolupracujeme. Příkladem může být mezinárodní projekt archeologů ze Západočeské univerzity v Plzni a Cyrilometodějské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s Orientálním ústavem AV ČR, v. v. i. Projekt *Monuments of Mosul in Danger* elektronicky dokumentuje kulturní a historické škody způsobené v Mosulu válkou, aby mohly být ztracené objekty rekonstruovány ve 3D.

Jazyková poznámka: Pro přepisy z arabštiny je použit systém ALA-LC, přičemž anglické transkripce některých hlásek jsou nahrazeny českými (jedná se o č, š, dž a ch).

Abecední seznam zkratk zahraničních institucí:

- ARCH = Alliance for Restoration of Cultural Heritage / Aliance pro obnovu kulturního dědictví
 DGAM = Directorate General of Antiquities and Museums / Generální ředitelství památek a muzeí
 HCECR = High Commission for Erbil Citadel Revitalization / Vysoká komise pro revitalizaci citadely v Erbilu
 IICAH = Iraqi Institute for the Conservation of Antiquities and Heritage / Irácký institut konzervování starožitností a památek
 INLA = Iraqi National Library and Archive / Irácká národní knihovna a archiv
 KRG = Kurdistan Regional Government / Regionální vláda Kurdistánu

Projekty UNESCO (6)

- Citadela v Erbilu – Opravy objektu, výměna vybavení a aktualizace systémů expozice Interpretation Centre, Irák 2021
- Citadela v Erbilu – Architektonické a MEP práce pro zřízení a vybavení expozice Interpretation Centre, Irák 2016–2017
- Citadela v Erbilu – Záchraně a restaurátorské práce na dvou objektech v citadeli v Erbilu, Irák 2013–2014
- Citadela v Erbilu – Záchraně a restaurátorské práce na čtyřech domech v citadeli v Erbilu, Irák 2011–2013
- Minaret Al-Hadba - (13. století) Restaurátorský průzkum památky, Mosul, Irák 2012
- Study Tour – Kurz: Management památek kulturního dědictví UNESCO pro specialisty (High Commission for Erbil Citadel Revitalization – HCECR); Damašek, Ma'ula, Hamá, Apamea, Ebla, Aleppo, Raqqa, Latakia, Saláhdinova citadela a Krak des Chevaliers, Sýrie 2010

Restaurovátké projekty na záchranu iráckého kulturního dědictví (4)

- Restaurování minaretu velké mešity na citadeli v Erbilu, klient: HCECR, provincie Erbil, Irák 2022
- Restaurování svatyně s hrobem starozákonního proroka Nahuma a přilehlého areálu, klient: ARCH (Alliance for Restoration of Cultural Heritage), Alqoš, Irák 2018–2021
- Stabilizace a konzervace Minaretu Choli (minaret al-Muzaffarija, 13. století), klient: Ministerstvo turistiky a památek Kurské regionální vlády, Erbil, Irák 2008–2009
- Revitalizace domu Fatah Chalabi na citadeli v Erbilu, klient: Ministerstvo zahraničí ČR, Erbil, Irák 2007

Restaurovátké průzkumy a přípravy projektů (6)

- Průzkum minaretu velké mešity citadely v Erbilu, klient: HCECR, provincie Erbil, Irák 2021
- Rehabilitace muzea Mosul – Stavebně statický průzkum, klient: Smithsonian Institution a ALIPH, Mosul, Irák 2019
- Analýza materiálů a návrh projektu, Nádraží Ma'án – objekt č.1 a královský palác, klient: Consolidated Consultants for Engineering and Environment, Ma'án, Jordánsko 2016–2017
- Kompletní průzkum a projekt záchrany Minaretu Choli – klient: Ministerstvo turistiky a památek Kurské regionální vlády, Erbil, Irák 2006
- Studie možnosti ochrany a rehabilitace citadely v Erbilu – klient: Ministerstvo zahraničí ČR, Irák 2006
- Archívni průzkum pro projekt záchrany minaretu Al-Hadba (13. století) Mosul – klient: Ministerstvo zahraničí ČR, Irák 2006

Kurzy pro specialisty iráckých institucí (10)

- II. kurz: Příčný degradace a záchrana stavebních památek, pro Mosul University, Koya University, památkové inspektoráty Mosul, Erbil, Gharjám a Akre – ve spolupráci s Iráckým institutem pro ochranu památek a kulturního dědictví (IICAH), klient: Národním památkový ústav ČR; Erbil, Irák 2021
- I. kurz: Příčný degradace a záchrana stavebních památek, pro Mosul University, Koya University, památkové inspektoráty Mosul, Erbil, Gharjám a Akre – ve spolupráci s Iráckým institutem pro ochranu památek a kulturního dědictví (IICAH), klient: Národní památkový ústav ČR; Erbil, Irák 2019
- Restaurování papíru a rukopisů – klient: Al-Ataba Al Abbasiyah, Karbála, Irák, Litomyšl, ČR 2013
- Restaurování papíru a rukopisů – klient: Zheim Establishment, Sulaymaniyah, Irák – Litomyšl, ČR 2012
- Konzervování papíru a rukopisů – klient: Al-Ataba Al Hussainiya, Karbála, Irák; Litomyšl, ČR 2011
- Konzervace kamene, obrazů a papíru pro pracovníky iráckých knihoven a muzeí – klient: MZV ČR, v České republice 2006
- Vzdělávací program pro studenty archeologie Salahaddin University – klient: Ministerstvo zahraničí ČR, na citadeli v Erbilu, Irák 2006
- Kurz konzervace papíru pro pracovníky iráckých knihoven, v Ústřední knihovně Salahaddin University, klient: Ministerstvo zahraničí ČR; Erbil, Irák 2006
- Kurz konzervace papíru a knih pro pracovníky iráckých knihoven – klient: Ministerstvo zahraničí ČR; v České republice 2004–2006

Dodávky vybavení a materiálů pro restaurátorská pracoviště (4)

- Al Ataba Al Hussainiyah – Speciální vybavení a materiály pro restaurátorská pracoviště, klient: Al Ataba Al Hussainiyah, Karbála, Irák 2017
- Al Ataba Al Abbasiyah – Speciální vybavení a materiály pro restaurátorská pracoviště, klient: Al Araba Al Abbasiyah, Karbála, Irák 2013
- Zheim Establishment – Vybavení a materiály pro restaurátorská pracoviště, klient: provincie Sulajmáníja, Irák 2012
- Iraqi National Library and Archive, Bagdá, Irák – Vybavení pro mikrografii, restaurování a konzervování poškozených knih a archivních dokumentů, klient: Ministerstvo zahraničí ČR 2005

Seznam realizací v oblasti Blízkého východu GEMA ART International

¹ <https://www.gemaart.com/>. V textu je záměrně použit název GEMA ART, ale je třeba doplnit vysvětlující poznámku, a sice že v Iráku v letech 2004 až 2018 pracoval tým Zahraničního oddělení GEMA ART GROUP a.s., a od ledna 2019, kdy se oddělil, působí jako GEMA ART International, s. r. o. (viz: <https://www.gemaart.com/o-spolecnosti/historie/>).

² <http://www.monumentsofmosul.com/>